

О СЕКСУ И ЗЛУ

Александар Тишма, *Женарник*, Академска књига, Нови Сад 2010.

Веома ретко се деси да у заоставштини великог писца буде откривен сасвим довршен а необјављен роман. Такав је случај са *Женарником*, романом који се спорадично помиње у обимном Тишмином *Дневнику*, о чему у опсежном предговору књиге аналитички, опширно и са честим понављањима говори Иван Негришорац. Случај је утолико интересантнији што се овај роман бави насиљем у најогољенијем виду – дакле – бави се једном од битних тема Тишминих приповедака и романа. Али, што је још важније и интересантније то чини из битно другачије временско-просторне перспективе него позната и цењена дела великог писца. *Женарник* је, наиме, алегоријски роман, смештен у намерно нејасно одређен простор (на ум падају повремено простори Арабијског полуострва, Блиски исток, рецимо, а други пут некакви забачени балкански крајеви) – што је условљено и топономастиком измишљеног света. Главни јунак, који је и наратор, потиче из Амберије, земље која је у сталним ратовима са Зарабалахом. На самом почетку романа он ће бити распоређен на границу с државом Сив, на сурој и суровој планини Даргил. У једном од раних разговора с Господарем, главним јунаком *Женарника*, сазнаћемо да наратор потиче из села Хеверет, близу града Нусреха. У једном од крвавих похода Господар и ордија нападају село Лоздрум, да би се снабдели новим „месом” (читај: женама). Доцније су, с истом намером, на мети села Лабнак и Зарба. У близини коначног освајачког циља, града Солзеје, освојена ће бити села Дразд, Зимуца и Монедра...

И имена Тишминих књижевних јунака, врло пажљиво бирана, изневеравају „стандарде” његових реалистичких дела. Заповедник карауле на граници се зове Бадахир. Човека чији ће наратор постати роб и нека врста другог дела његове сложене зверске личности сви зову Господар, а његови људи, слуге и ослонци бестијалне страховладе, сваки са гадним ожилком преко целог лица, носе имена: Шашкар, Халув, Скир, Фелиз, Арасмер... Један се зове Мајмун. Супротно тврдњама из предговора ови епизодисти су одговарајуће индивидуализовани, наравно у оквиру замисли целе фикције и смисла *Женарника*, као анализе зла у човеку и у цивилизацији. Господар на једном месту каже: „Најбољи је међу њима Скир... ужива да убија, и то је све, а за убијање му пружам довољно прилике”, и наставља: „Халув је похлепан на новац, он ме поткрада, иако му је душа већ у носу и нема на шта да потроши златнике које завлачи у једно скровиште иза болнице...” Господар познаје и Шашкара, своју десну руку: „А за Шашкара нисам сасвим сигуран. Служи ми јер ме се плаши и јер му с времена на време дам понеку жену да је гази и уништава, иначе би можда покушао да ме смакне. Али ја ћу га претећи, уверавам те.” Ових речи се треба сетити у расплету *Женарника* којим предговорник није задовољан, јер верује да није довољно мотивисан, па такав свој превид сматра лошом карактеристиком романа, што *in ultima linea* пребацује на доста негативну оцену целог дела. Наиме, Иван Негришорац замера Тишми да *Женарнику* недостају „егзистенцијална пуноћа и психичка ширина ликова”, што само показује да не разуме природу жанра и пищевог наума. Погрешно је замерати роману на недостатку нечега што му је непотребно и што би имало смисла у битно другачијем жанру. Уп. с тим у вези и тврдњу са 28. стране предговора о „нејасноћи и необјашњивој противуречности...”

Враћајући се именима мушких ликова, додајем да се вођа једног каравана, с којим је Господар покушао да се договори, па је договор пропао а караван био уништен, зове Терповељ, а Господарев „јатак”, уцењен судбином заробљених синова, носи име Јаваз.

И жене, које у овом роману служе као „храна” Господару и његовим послушницима, носе врло необична, „егзотична” имена. Зову се: Ријфа, Батсеба, Техвола, Абруша, Лехома... Ма

колико њихове судбине на крају биле сличне (послужиће задовољавању страсти за сексом и убијањем), њихова места у логору-харему су издефинисана, отприлике као у нацистичким логорима, у оквиру сегрегације преживљавања или пак у десадовској литератури у оквиру „еротичке економије” (Ролан Барт). Оне, суочене с призорима најразноврснијих злочинастава, која им висе као „њихало страве” изнад глава, пристају да лече своје другарице, да се такмиче с њима у трчању, да припремају „полегуље” по Господаревој „дневној заповести”, да се сместа подају Господару или неком од његових људи ако он тако нареди, итд.

Много пажње у *Женарнику* Александар Тишма је – да би „очврснуо” своју фикцију – посветио изградњи самог логора, његовом изгледу, распореду просторија – по чему се види да је и ту користио искуства Маркиза де Сада. Чак ће Господар у једном моменту утопично изјавити: „Помоћници моји! ... Ми смо данас завршили раздобље градње и започели друго раздобље, уживања. Ништа нам више не треба да мењамо, већ само да одржавамо и проширујемо...” (стр. 171) У ствари, скоро две трећине нарације протиче у изградњи Господаревог „пројекта уживања” – да би последња трећина романа, мимо његовог очекивања, протекла у мање-више уобичајеној „употреби жена и деце”, а затим и у фијаску, односно насилној Господаревој смрти на крају романа, после освајања града Солзеје. Бринући о мотивисаности романа и напорно се, али врло успешно, годинама борећи с њом, ван знаних „околности” реалистичке прозе, велики писац је бриљантно описао пад Солзеје – где ће, између осталог, Господара сачекати тело већ убијеног Кнеза, које му изручују надзорник Ларнисар и Кнегиња, као знак потпуне предаје града. Прихвативши тај, испоставиће се релативно брзо, „данајски дар”, Господар ће упасти у клопку и бити убијен од стране Кнегиње, Ларнисара, али и наратора у роману, који се од почетка приче зове Поткушењак. Алегорија о злу и његовим могућностима у историји окончава се, генерално узев, сукобом варвара, који долазе из провинције, из дивљине да би освојили град, али их освојени град, неким од својих развијених цивилизацијских карактеристика убрзо уништава – и историја, као и прича, тече даље.

Описујући сложену организацију имена у *Женарнику*, нисам навео (историјско) време Тишмине фикције, а оно би се, опет генерално, могло означити као нејасан период (раног) средњег века, судећи по (хладном) оружју и оруђу, замишљеној социјалној и политичкој организацији, титулама, храни, итд. Ако је лик немилосрдног исцрпљивача еротског и танатоидног „садржаја” Господара означен врло убедљиво, исто се може рећи и за лик наратора Поткушењака, човека који је у суровој бици на почетку романа остао без ознака своје мушкости и као кастрат представља, за усамљеног Господара, згодног Парњака у логору, међу кулучарима, па у ложницама и походима, у нападима и разврату... Овај сведок успона, трајања и пада симбола примитивног зла, који нам исповедно излаже своја искуства, одлично је стабилизовао лик приповедача, који бежећи од греха покушава да разуме оно што се у хорорном ткиву *Женарника* дешава по принципу „моћ може све”, за моћ не постоје никакве препреке. Страх за голи живот централни је принцип у души сваког човека: слуге и жртве подједнако. И не мање – целата, односно сведока. Усуд еротског порива, који је доминанта у варварском свету Господара, оно је што га држи на врху пирамиде зла коју је организовао и одржавао, али му то и долази главе. Пред сам крај *Женарника*, док завера Ларнисара, Кнегиње и Поткушењака већ напредује ходницима двора, читамо: „Плашио сам се да ће он, онако оштроок, видети на мени шта смерам... Побојох се да ће ме ту на прагу разобличити, кадли се Кнегиња у истом тренутку свали обема рукама њему на плећа и узме га љубити у врат и у ухо, што он одмах узврати. Уђоше кроз врата загрљени, шапућући, и ја вртећи главом закључих да му је она намерно одвратила пажњу од мене.” Ако ће се у будућности читаоци и изучаваоци Тишминог дела бавити ликом Господара и његовом судбином, они ће се, ништа мање, бавити и самим ликом Парњака. Овај Поткушењак, закинут за основни мушки принцип, није, као ни Господар, једнодимензионалан лик, што се чини писцу предговора, већ је и његова душа и његова људска прича далеко сложенија и поново указује на Тишму као писца тананих психолошких и етичких анализа. Између осталог, да не дужим причу, Поткушењак је против убиства Господара и он чак верује да ће

га Кнегиња и Ларнисар поштедети. Верује у то због структуре своје личности и чињенице да се између њих двојице развио психолошки перверзан, парњачки, допуњујући однос. Стога је могуће сложити се с Иваном Негришорцем да је *Женарник* антрополошки роман (а то би се могло рећи и за *Књигу о Бламу* или *Капоа*, рецимо), али би било боље гледати на *Женарник* као на алегоријски еротски роман, који испитује цивилизацијске границе простирања па и улоге зла у историји (и судбини појединца). Однос еросног и танатоидног у нама.

Оно што је много мање могуће прихватити, то су вредносне оцене у предговору, у којима се Иван Негришорац мање или више суздржано ограђује од *Женарника*, верујући да Тишмин постхумно објављени роман није на нивоу већине његових претходних фикционалних дела. Тако сам с неверицом на 13. страни прочитао и речи: „Евидентно је, међутим, да тај роман приметно заостаје за оним најбољим што је Тишма створио, а тај заостатак не би требало познаваоце његовог дела нарочито да чуди... Одлазак у неко друго време и други простор, а поготово залазак у простор фантазије, није обећавао неки нарочито добар резултат, јер је то од аутора изискивало једну врсту стваралачке енергије којом он није баш располагао у изобилју!” Поставља се питање откуда то предговорник зна. Како може бити сигуран у то? Свакако да се као доказ не може узети ни релативно дуго настајање *Женарника*, а ни чињеница да се Тишма том врстом жанра није раније служио. Једини доказ могућности и успеха је убедљивост романа и његов смисао. Тишмин фантастички свет је врло пажљиво означаван и означен, он је убедљив и на свакој страници књижевно мотивисан, па се *Женарник* чита као узбудљива фантазмагорија о сексуалности и злочинству. О власти и страху. Управо је укидање историјских, контекстуалних детаља помогло роману да постане још убедљивији. Управо је хронотопска неизвесност била право средство за испитивање Тишминих дилема и идеја.

Само мало даље Иван Негришорац записује: „Прави, онај најбољи и естетски најутемељенији Тишма овим романом ништа неће изгубити, премда неће баш много добити.” Ако то каже писац предговора за роман из заоставштине једног од најбољих српских писаца уопште, питамо се шта ће тек други рећи? Биће да ће рећи нешто сасвим супротно. Тишмин богати опус *Женарником* добија сјајну коду, у којој се његовим познатим и цењеним романима, превасходно реалистичке провенијенције, придружује алегоријски роман идеја, којим је на једном универзалнијем плану размотрен проблем релација полности и зла.

У сличном тону писац предговора на 18. страни тврди: „Чини се да је Тишма желео да начини сразмерно једноставан роман, који би, удовољавањем потребама мање захтевне публике, био сачињен по конвенцијама познатим из жанровски чврсто оријентисане књижевности.” Не улазећи у детаљнију анализу ових тврдњи, рећи ћу само да је сасвим овако организован Јингеров славни роман *На мермерним литицама*. Веома слично је организован и славни роман Дина Буцатија *Татарска пустиња*. А хајде да терам до краја, па да додам да је и Куцијев роман *Ишчекујући варваре* сличне структуре и смисаоних консеквенци. Што је најважније – *Женарник* не заостаје ни за једним од ових романа, већ је сасвим равноправан такмац – што ће, убеђен сам, његова будућа судбина у преводима, показати.

Апоричност тврдњи у предговору биће, међутим, регистрована и Негришорчевим речима: „Није се Тишма суштински променио, него је, остајући при својим антрополошким константама, посегнуо за појавним облицима који плодносно проширују духовно-историјске видике његових романа.” С овом тврдњом се од свег срца слажем, питајући се шта онда значе речи малочас наведене. Стога сматрам и сасвим погрешном поентну тврдњу предговорника: „Лако је сложити се с констатацијом да *Женарник* представља један од естетских слабијих Тишминих романа, али је то ипак роман који се са занимањем може читати.” Потпуно је супротно. Видели смо да се предговорник не слаже ни са самим собом у контрадикторним тврдњама гледе вредности романа, и зато и не само зато треба истаћи да је *Женарник* одличан фантастички роман, који вишеструко богати пишчево дело и српску књижевност у целини.